

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОГО ПОЛОНУ (1915-1918) В ДОЛЯХ Ю. ГОЇВА ТА В. ПОРАЙКА

Андрій Бойда, аспірант I курсу Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника

З настанням російської агресії в Криму та на Донбасі в лютому-квітні 2014 р. і з початком повномасштабного вторгнення цього ж противника 24.02.2022 р. по всій лінії держкордону та з боку республіки Білорусь, в нас більше не було жодних ілюзій відносно змін у колишнього поневолювача. Москва після поразки у Холодній війні в грудні 1991 р. намагалася поновити втрачені тоді позиції на Кавказі, в Україні, Молдові і згодом може напасти на країни Балтії. В розрізі того як триває активна фаза боїв на українській території і наявні з весни 2023 р. рейди російських сил в складі ЗСУ на територію рф, в локальному та республіканському дискурсі зростає попит на нові мілітарні дослідження минулого. Особливо актуальною для нас знову є тема біографій галичан, які брали участь у подіях 1914–1918 рр.

В якомусь сенсі ці дослідження стають можливими і завдяки рішенням щодо увіковічення конкретної епохи, події, особистості або окремо взятої постаті. Зокрема, на засіданні 28-ї сесії обласної ради в Івано-Франківську 22 грудня 2023 р. було прийнято рішення про те, що 2024 р. на Прикарпатті буде присвячено 110-й річниці утворення Легіону Український Січових Стрільців. Розпочалась підготовка нових праць щодо бойового шляху УСС і біографій вояків цієї частини. Серед них варто виділити долі поручника УСС, майора РСЧА Юліана Івановича Гоїва (27.04.1894–10.12.1937) та його товариша, нарком'юста та генпрокурора УСРР Василя Івановича Порайка (12.10.1888–25.10.1937).

Доля цих двох людей є нерозривно пов'язаною між собою як через спільні погляди, так і через етнічне походження, громадсько-політичну діяльність, а також через родинні зв'язки. Зокрема, як це відомо з діаспорних джерел, так і завдяки знайденим у фондах Івано-Франківського краєзнавчого музею (далі ІФКМ) матеріалам, Василь Порайко доводився нареченим (за

іншим даними – першим чоловіком) старшої сестри Юліана Гоїва Ольги (1888–1978) [2, с. 18].

Цьому маловідомому факту з життя В. Порайка у березні 2024 р. було знайдене підтвердження у фондах ІФКМ. На фото були зафіксовані всі 8 членів родини представника страхового товариства Дністер в Снятинському повіті Івана Гоїва, в тому числі його дружина Анна (в дівоцтві Захаркевич), а також їх четверо синів та дві доньки, а також наречений старшої доньки Ольги, студент права Львівського університету В. Порайко. Фото зроблене в м. Снятин в фотоательє Ігнація Шміцлера 9 жовтня 1913 р.

*Снятинська міщанська родина Гоїв та наречений старшої доньки Ольги
В. Порайко (крайній зліва). 9 жовтня 1913 р.
Джерело: ІФКМ. Дп-2722*

З віднайдених автором відомостей в Центральному державному історичному архіві в м. Львові (далі – ЦДІАЛ), В. Порайко та Ю. Гоїв були членами Українського Студентського Союзу (УСС) і представляли дану організацію в окремій повітовій філії в м. Снятин в 1911–1914 рр. Однак, якщо

Порайко долучився до утворення філії цього товариства в перший рік його роботи, то Ю. Гоїв – в 1912 р. З 1910 р. по 1911 р. В. Порайко навчався два семестри на правничому факультеті Чернівецького, а з 1911 по 1914 р. – завершував освіту на такому ж факультеті у Львівському університеті імені Яна Казимира. В 1912 р. Ю. Гоїв стає студентом механічного факультету Технічного університету в м. Брно (Чехія). Тут він здобуває фах інженера-хіміка, але навчання не встигає закінчити через початок Першої світової війни у серпні 1914 р. Саме за цих обставин, його було мобілізовано в лави австро-угорської армії [1, арк. 10-11].

Довоєнний (австрійський) період життя В. Порайка (1888–1937) у порівнянні з Ю. Гоєвим був більш динамічним з огляду на його широку громадсько-політичну діяльність. В даному випадку мова йде як про діяльність у Радикальній Українській партії в 1908-1914 рр., так і робота в товариствах “Січ”, “Просвіта” та ін. [5, с. 159].

Будучи студентом правничого факультету Чернівецького університету, в 1910 р. він брав участь в демонстраціях за відкриття українського університету. Зокрема, Василь Порайко взяв участь у несанкціонованому сенатом університету вічі українських студентів 1 липня, наслідком якого у ході польсько-українського протистояння був вбитий український студент Адам Коцко. Слідча комісія намагалася перекласти вину на українських студентів, 128 з яких були затримані поліцією. Звинувачення пред’явили 101 українському студенту та жодному польському. Одним з них був і Василь Порайко. “Процес 101” розпочався у приміщенні крайового карного суду м. Львів 14 лютого 1911 р. і був визнаний винятковим у хроніці австрійського судочинства. Оголошення вироку відбулося 4 липня 1911 р. Порайка було осуджено на 2 місяці в’язниці, але згодом, він був амністований [3, с. 114].

Поліція та жандармерія виводять затриманих українських студентів за участь у страйку в стінах Львівського університету імені Яна Казимира за створення окремого українського університету 1 липня 1910 р.

Джерело: суспільне надбання

В подальшому В. Порайко навчатиметься у Львівському університеті лише заочно і закінчить його в 1914 р. За час своєї громадсько-політичної та культурницької діяльності, в 1913 р. він стане нареченим для старшої сестри Юліана Гоїва Ольги, але от чи відбулось весілля – загадка. Хоч і у публікаціях історика М. Бажанського та спогадах бійця УГА-ЧУГА М. Карп'юка зі Снятинщини про події 1920 р. на Поділлі є відомості про статус пари як заручених, а у Я. Гояна – як подружжя. Ми більш схильні до того, що весілля так і не відбулось. Неповернення В. Порайка в Галичину після звільнення з російського полону у січні 1918 р., подальший кар'єрний ріст на різних адміністративних щаблях в УСРР і одруження з працівницею наркомосу УРСР Надією Морозовою на початку 1920 р. стали визначальними чинниками розриву В. Порайком довоєнних намірів щодо шлюбу з О. Гоїв. Пані Ольга прожила доволі довге життя і спочила в Бозі в м. Львові в 1978 р. [2, с. 19].

В. Порайко та Ю. Гоїв були призвані на фронт у серпні 1914 р. Однак якщо ж Ю. Гоїв пройшов вишкіл у Варпаланці (Замок Паланок у м. Мукачево) та курси для офіцерів запасу при 11-й австро-угорській армії і на початку 1915 р. долучився до легіону УСС, то відомостей про військову службу В. Порайка дійшло до нашого часу ще менше. Відомо лише, що безпосередню військову підготовку В. Порайко проходив в провінції Штирія (на території Австрії) [4, с. 86]. Де він саме служив і на якій посаді – невідомо. В. Порайко у своїх анкетних даних як радянський партійний діяч та в автобіографіях за 1923 р. і 1925 р. вказував, що він менше року був рядовим. Однак, на допитах в Харкові в жовтні 1937 р. Ю. Гоїв стверджував, що його давній товариш В. Порайко – колишній австро-угорський офіцер. Звання та місце служби Порайка в австро-угорській армії Ю. Гоїв на допиті не уточнював [1, арк. 12].

Хто з них сказав в цьому випадку правду – сказати важко. Відомості про В. Порайка є відсутніми у Австрійському військовому архіві у м. Відень і згідно отриманої відповіді на наш запит про діяча від 7 квітня 2024 р., ці відомості можуть зберігатись в ЦДІАЛ у ф. 780 оп. 2. Зважаючи на те, що через військовий стан робота архіву є обмежена, а відповіді на запит надходять з затримкою в 3-4 місяці, дана пошукова робота ще є здійснена в очікуваних результатах. Поряд з тим, віднайдена у березні 2024 р. архівно-кримінальна справа на Ю. І. Гоїва (1894 – 1937) за 1937 р. як жертви сталінських репресій в РСЧА у фондах архіву УСБУ в Івано-Франківській області дещо розширяє картину попередніх пошуків матеріалу як на В. Порайка, так і на Ю. Гоїва. Їх долі були нерозривними аж до 1937 р. – в рік коли вони обоє загинули.

Проблема полону для В. Порайка та Ю. Гоїва стане спільною весною 1915 р. Безпосередньо в полон В. Порайко потрапив у березні, а Ю. Гоїв – 4 травня того ж року. Якщо час, обставини та місце полону В. Порайка скоріш за все залишаться невідомими (за родинними переказами нащадків молодшого брата Василя Порайка Іллі, ймовіріше за все це було на території Львівщини), то у випадку з Гоєвим ситуація є краще відомою. Цьому посприяли як монографія Е. Рутковського, так і праці М. Бажанського [6, с. 100-101].

Юліан Гоїв у ранзі хорунжого на посаді десятника, а згодом і командира чоти (взводу), брав участь у боях за гору Маківку (29.04.–04.05.1915), де втрати українців були доволі обмеженими. Згідно офіційних австрійських даних, українські січові стрільці у цій битві втратили 35 чоловік убитими, 69 чоловік пораненими і 16 чоловік взятими в полон. Одним з тих бідолах, які не змогли евакуюватись зі своїх позицій був і Юліан-Володимир Гоїв, якого 4 травня 1915 р. було важко поранено пострілами в праву стопу і стегно за рахунок чого він потрапив у російський полон [8, с. 100].

Одним із найбільших скупчень українських полонених в 1915 – 1918 рр. було Поволжя. Саме у таборі в м. Чорний Яр Астраханської губернії влітку 1915 р. зустрілися В. Порайко та Ю. Гоїв, де рік також складав їм спільну компанію засновник УВО та перший очільник ОУН, полковник армії УНР Євген Коновалець (1891–1938). Незважаючи на те, що в своїх автобіографіях та віднайдених автором анкетних даних в особовій та пенсійній справі В. Порайко вказує, що три роки полону він провів у Астрахані, Ю. Гоїв повідомляє, що В. Порайко відбував цю участь разом з ним [1, арк. 12-13].

*Ю. Гоїв і Є. Коновалець п'ють чай в таборі військовополонених
в м. Чорний Яр Астраханської губернії, осінь 1915 р.
Джерело: ІФКМ. Кн-11031. ОФ-467*

Згадуючи таборове життя Ю. Гоїв констатує, що кожен із тих офіцерів, які гуртувались довкола Є. Коновальця (М. Чичкевич, К. Саврич, Р. Сушко, А. Мельник) і в тому числі він та В. Порайко були палкими патріотами своєї Батьківщини. Кожен із них вірив, що при створенні українського війська буде можливість вибороти і власну Українську Державу. Попри наявні відомості про те, що Ю. Гоїв виїхав з Поволжя з Є. Коновальцем в 1917 р., зі слів самого Ю. Гоїва додому він зміг повернутись лише на початку 1918 р. З утворенням Української Галицької Армії в листопаді 1918 р. стає командиром сотні, а згодом і куреня в 1-й бригаді УСС під командуванням отамана УГА і близького друга В. Порайка О. Букшованого [1, арк. 12].

Якщо ж Ю. Гоїв поквапився повернутись додому на початку 1918 р., то В. Порайко такого кроку не зробив. По звільненню з полону, він певний час курує проблеми австро-угорських полонених в Астрахані і після набутого статусу кандидата в члени партії у вересні 1918 р., в жовтні В. Порайко стає членом ВКП (б). Його організаторський талант, ораторські здібності та вміння працювати з людьми вивели його на керівні посади в Астрахані (1918–1919), а з березня 1919 р. – в Україні. Тут він бере активну участь в розбудові компартійних органів з колишніх полонених галичан в російській імперії, курує переговори між 12-ю армією червоних та повстанським отаманом Волохом, а з лютого 1920 р. – стає командуючим ЧУГА [6, с. 101].

Взяти на себе цю задачу по реорганізації змученої тифом армії, яка вважала свій перехід на бік більшовиків тактичною тимчасовістю було непростю задачею. Попри небажання більшості старшин та стрільців ставати новоспеченими червоноармійцями, Порайко не був осторонь проблем своєї армії. Разом з тим, більшовики чудово розуміли, що він може в будь-який момент повернутись до своєї щирої патріотичної позиції, де-факто відсторонили його від обов'язків і обтяжили суто партійною роботою. Майже всі функції в управлінні трьома бригадами ЧУГА здійснювали заступники Порайка Іванов та Солодуб. Порайко радше відіграв роль персонажа для пропаганди перед захопленням більшовиками Галичини влітку 1920 р.

В ході реорганізації та візитів В. Порайка як командарма у кожному з трьох бригад ЧУГА в березні-квітні 1920 р. в м. Балта на південному сході Поділля В. Порайко мав нагоду зустріти свого товариша Юліана Гоїва на посаді командира куреня 1-ї бригади ЧУГА (була утворена на базі 1-ї бригади УСС УГА – А. Б.). Під час огляду бойового стану частини В. Порайко викликав Гоїва з загального строю та представив В. Затонському “як свого земляка, активного борця за Україну”. В ході виступу 23-24 квітня 1920 р. 2-ї та 3-ї бригад ЧУГА на бік поляків під командуванням Ю. Головінського, Ю. Гоїв не встиг долучитись до повернення на бік Дієвої армії УНР і тому залишився в лавах РСЧА [1, арк. 13].

Після переходу цих сил по той бік фронту, вони були роззброєні та інтерновані. Із залишками ЧУГА була проведена кадрова чистка і згодом на базі 1-ї бригади УСС в ЧУГА було утворено полк УСС при 44-й стрілецькій дивізії РСЧА, який був в боях до жовтня 1920 р. Саме цим 1-м полком Червоних українських січових стрільців і командував Ю. Гоїв [5, с. 161]. Однак, про цю сторінку в своїй біографії на допитах він розповідати не став.

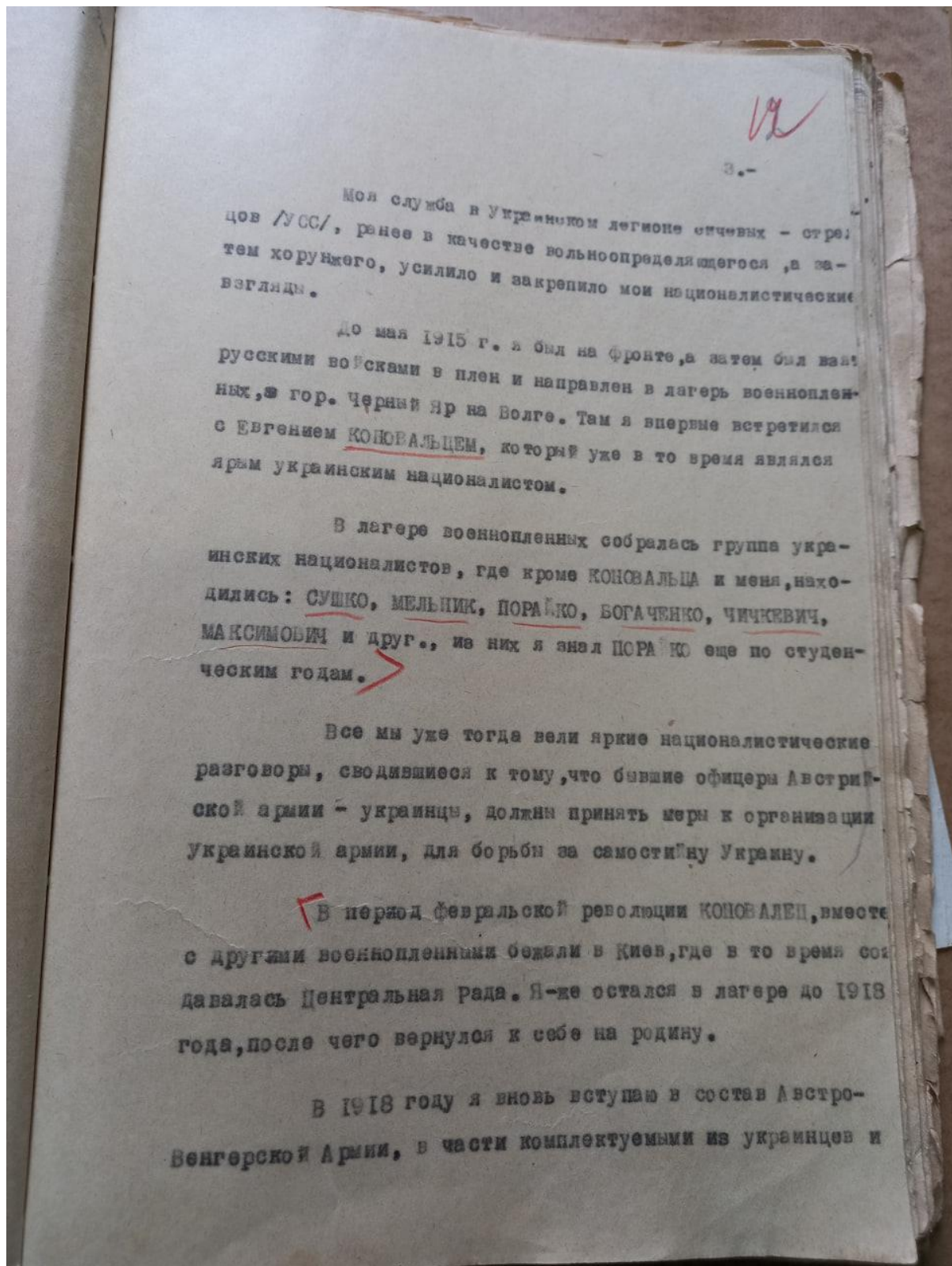

*Рядовий австро-угорської армії Василь Іванович Порайко
(12.10.1888 – 25.10.1937)
Джерело: ІФКМ. Дп-21067*

Попри те, що по кар'єрній драбині шляхи В. Порайка та Ю. Гоїва кардинально розійшлись, адже у першому випадку діяч досяг найвищих висот на ниві управління та правника як генпрокурор і нарком'юст (1927–1930) УСРР та заступник голови РНК УСРР/УРСР в 1930-1937 рр., то у другому – колишній старшина УСС пройде шлях від начальника розвідки в 132-му стрілецькому полку (1920–1923) і до начальника автобронетанкового парку 23-ї стрілецької дивізії РСЧА в Харківському військовому окрузі в 1936–1937 рр. Про його досягнення в кар'єрі, життєвий шлях та особливості побуту того періоду відомостей майже немає [1, арк. 119].

Арешти В. Порайка 13 серпня 1937 р. в м. Києві та Ю. Гоїва 22 вересня того ж року в м. Харкові призвели до їх загибелі в контексті сфабрикованих справ проти вищого партійного та відповідного військового керівництва УРСР. У матеріалах кримінальної справи на колишнього командуючого військ ХВО І. Дубового є відомості про те, що Ю. Гоїв попав під каток репресій виключно через родинні зв'язки з В. Порайком [7, арк. 199]. Колишній командарм ЧУГА Василь Порайко був розстріляний в м. Києві 25 жовтня 1937 р. та ймовірно є похованим в урочищі Биківня на лівому березі столиці [6, с. 112]. Юліана Гоїва було страчено 10 грудня 1937 р. в м. Харкові, але навіть ймовірне місце поховання колишнього січовика залишається невідомим. Слід зауважити, що якщо В. Порайко був реабілітований посмертно 26 березня 1957 р., то в ході перевірки (перегляду) справи на Ю. Гоїва в Москві в 1954-1955 рр., колишнього січовика та майора РСЧА реабілітовано не було [1, арк. 125].

Отже слід визнати, що в долях двох близьких між собою товаришів і родичів Ю. Гоїва та В. Порайка є безліч спільного, так і відмінного. Перша світова війна (1914-1918) та визвольні змагання 1917-1921 рр. остаточно вирішили долі цих двох снітинчан. Ворожий полон цих двох діячів в м. Чорний Яр та м. Астрахань в 1915-1918 рр. став вирішальним фактором у подальшому виборі шляхів боротьби за власну державу. Їх помилкою було те, що попри успішний кар'єрний ріст в УСРР, ані Гоїв, ані Порайко не зрозуміли, що вони стали жертвами політичного вподобання і життєвого вибору.

АУ СБУ І-Ф. спр. 15177-П. Т. 2. арк. 12

Фрагмент допиту у слідчій справі по обвинуваченню в державній зраді та шпигунстві Юліана Івановича Гоїва (1894–1937), де він описує свій бойовий шлях в УСС та особливості табірнього життя в російському полоні, який з ним розділяв і його товариш В. Порайко

Джерела та література

1. АУ СБУ І-Ф. спр. 15177-П. Т. 2. Слідча справа по обвинуваченню Юліана Івановича Гоїва. 125 арк.
2. Базалі Я. Свідома Родина (у двадцятиліття смерті Івана Гоїва). *Снятин*. Детройт, 1972. Ч. 7. С. 18–20.
3. Бойда А. Громадсько-політична діяльність Василя Порайка (1888–1937 рр.) в австро-угорський період. *XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 400-річчю Хотинської війни. Тези доповідей, Чернівці, 22 – 23 жовтня 2021 р.* Наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. С. 112–115.
4. Бойда А. Основні юридичні процеси щодо посмертної реабілітації В.І. Порайка в 1954–1957 рр. *Сіверянський літопис*. 2023. № 2. С. 79–90.
5. Бойда А. Перша світова війна як вододіл у долях командуючих УГА Д. Вітовського та ЧУГА В. Порайка. *Актуальні дослідження суспільних наук : матеріали X Всеукр. наук. конф.* (м. Умань, 28 берез. 2024 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького [та ін.] ; [голов. ред. А. Л. Бержанір ; редкол.: Я. М. Балановський, В. І. Пархета]. Умань : Візаві, 2024. С. 159–163.
6. Бойда А. Причини фізичної ліквідації Василя Івановича Порайка в 1937 р. *Сіверянський літопис*. 2022. № 4. С. 99–114.
7. ГДА СБУ. ф. 6. оп. 1. спр. 75158. Слідча справа по обвинуваченню Дубового Івана Наумовича. 1937 р. 367 арк.
8. Полковник Євген Коновалець. *Далекий схід*. 1938. Ч. 7. С. 99 – 100.